

**UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE DREPT ȘI ȘTIINȚE SOCIALE**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

TEMA:

DEMNITATEA PERSOANEI UMANE

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC

PROF. UNIV. DR. DĂNIȘOR DAN CLAUDIU

DOCTORAND

BRATILOVEANU IZABELA

CRAIOVA

2014

Capitolul I. Evoluția noțiunii de demnitate

Demnitatea este o idee care există din cele mai îndepărtate timpuri. Până la apariția sa pe scena juridică, în urma celui de-al doilea Război Mondial, demnitatea a fost abordată dintr-o varietate de perspective teologice și filosofice. Această pluralitate de poziții teologice și filosofice, care s-au manifestat simultan sau în etape succesive ale istoriei omenirii, complexe și contradictorii, s-au constituit în straturi suprapuse ce au contribuit în globalitatea lor, în mod remarcabil la expresia demnității persoanei umane.

În Grecia antică, demnitatea era legată de capacitățile individului. Unui individ îi era recunoscută demnitatea în funcție de munca depusă de acesta în interiorul comunității din care făcea parte și de modul în care își îndeplinea responsabilitățile care rezultau din poziția sa socială. Specific polisului grec este faptul că demnitatea și libertatea nu reveneau tuturor, instituția sclaviei fiind acceptată.

În Roma antică, o primă semnificație a demnității a fost cea de distincție ierarhică, de atribut al celor puțini (patricienii și optimații) prin care se distingeau de oamenii obișnuiți. Dignitas, ca statut al demnitarilor, se impunea să fie respectată de către oamenii obișnuiți. În al doilea rând, în societatea romană, demnitatea a fost considerată o calitate morală recunoscută în baza meritului și a onoarei dobândite în societate, acesta fiind principalul argument pentru care demnitatea se putea pierde sau câștiga. Demnitatea a fost considerată și ca o virtute, astfel încât deși unii sau chiar toți oamenii aveau potențialul la această virtute, ceea ce da valoarea unui om era realizarea acestui potențial. Aplicarea demnității în funcție de calitățile morale ale unui individ este datată în timpul lui Cicero. Astfel, în lucrarea *Despre acțiunile adecvate (Despre datorii)*, se menționează că „excelența și demnitatea este în natura omului”, în opera ciceroniană demnitatea întemeindu-se pe capacitatea omului de a raționa, de a fi deasupra propriilor sale senzualități, emoții, impulsuri și pe faptul că omul conduce lumea și restul animalelor.

Prin contribuția sa remarcabilă, filosoful Immanuel Kant este considerat „părintele conceptului modern al demnității omului”¹. În opinia filosofului de la Königsberg, demnitatea omului, cea care îl face să se ridice deasupra tuturor celorlalte ființe, constă în faptul că omul nu poate fi folosit de către nici un om (nici de către altul, nici chiar de către el însuși) doar ca mijloc,

¹ G. Bognetti, *The concept of human dignity in European and U.S. constitutionalism*, în G. Nolte, *European and U.S. Constitutionalism. Science and Technique of Democracy*, No. 37/2005, 75, 79.

ci întotdeauna numai ca scop, căci „după cum el însuși nu se poate da pe nici un preț (pentru că ar contrazice datorია aprecierii față de sine), tot astfel, el nu poate să acționeze contra autoaprecierii necesare a altora ca oameni, adică el este practic obligat să recunoască demnitatea fiecărui alt om, asupra lui planând o datorie, care se referă la respectul manifestat cu necesitate față de oricare alt om”². Potrivit lui Kant, autonomia reprezintă temeiul demnității naturii umane și al oricărei naturi raționale. Demnitatea nu implică o cantitate apreciabilă economic, ci o calitate inalienabilă ființei umane, constitutivă pentru existența sa, invitând pe fiecare să se poarte cu respect față de ceilalți³. Obligația și dreptul la respect sunt, din perspectivă kantiană, reciproce. În lucrările filosofului german, se face distincție între imperativele ipotetice și imperativele categorice. Cea de-a doua formulare majoră a imperativului categoric este următoarea: „Acționează astfel încât să folosești umanitatea, atât în persoana ta cât și în persoana oricui altcuiva, de fiecare dată totodată ca scop, niciodată numai ca mijloc”⁴. În accepțiunea autorului, omul există ca scop în sine, nu doar ca mijloc pentru a fi folosit de o altă voință după bunul plac, motiv pentru care, omul trebuie întotdeauna privit, în toate acțiunile sale, în cele care îl privesc pe sine și în cele care privesc alte ființe raționale, de fiecare dată ca scop.

O nouă perspectivă asupra demnității a fost deschisă o dată cu apariția creștinismului. Termenii „demnitate umană” și „sfințenia vieții” sunt legați în creștinism de ideea biblică a creării omului după imaginea divină. Potrivit religiei creștine, demnitatea nu este avută de nimeni prin merit, nici unul dintre noi nu o poate primi de la ceilalți și nimeni nu ne-o poate lua⁵. Prima referință importantă la demnitate este atribuită lui Lactance sau Grigorie din Nisa, anterior sau după conciliul de la Nisa, ale cărui lucrări au fost confirmate de cel de la Chalcedoine. Cele două concilii au reprezentat momentul de început pentru dezvoltarea utilizării demnității care s-a impus treptat ca temă majoră în teologia creștină, la care patristica a făcut trimiteri repetate. Demnitatea a fost un termen frecvent utilizat la sfârșitul sec. XIX și în sec. XX de doctrina socială catolică, prezentând relevanță sub acest aspect enciclica lui Papa Leon al XIII-lea, *Rerum Novarum*, urmată de enciclicele lui Papa Pius al XI-lea și ale Papei Ioan al XXIII-lea, în special „*Pacem in terris*” și „*Gaudium et spes*”. Se consideră că statul nu este scop în sine, ci se află în

² I. Kant, *Metafizica moravurilor*, Ed. Antaios, București, 1999, p. 286.

³ M.-J. Thiel, *La dignité humaine. Perspectives éthiques et théologiques*, În G. Vincent (coord.), *Le corps, le sensible et le sens*, PUS, 2004, p.132.

⁴ I. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, Ed. Humanitas, București, 2007, p.75.

⁵ A se vedea, W. Pannenberg, *Systematic Theology, Vol.2*, Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1991, p.177.

serviciul omului, a cărui demnitate este recunoscută în mod insistent, obiectul învățării sociale a bisericii catolice fiind o organizare statală bazată pe demnitatea umană. Enciclica *Pacem in terris* aduce ca element de noutate ideea că toate drepturile decurg din demnitatea persoanei umane, și sunt, prin urmare, universale, inviolabile și inalienabile. Demnitatea personală a omului presupune faptul că acesta se bucură de libertate și că este capabil să ia propriile decizii personale, din proprie inițiativă, convingere și simț al răspunderii, nu sub o presiune constantă a constrângerii externe sau provocat. În fine, amintim condamnarea de către Papa Pius al XI-lea a comunismului, în binecunoscuta Enciclică din 1937, *Divini redemptoris (Asupra comunismului ateist)*, care a reprezentat un punct de cotitură pentru că a dat conceptului demnității cea mai înaltă apariție de profil în lumea politică la acea dată⁶.

Referințele la demnitate în epoca contemporană se plasează sub semnul varietății. Demnitatea a fost tratată cu mult interes de doctrina germană, astfel încât prezentarea soluțiilor reținute nu poate fi decât una selectivă, în această parte a lucrării referindu-ne la câțiva autori de incontestabilă autoritate. De o manieră generală, concepțiile despre demnitate sunt de tip condițional sau universal. Niklas Luhmann a lansat „conceptul dinamic al demnității” potrivit căruia demnitatea este dependentă de posibilitățile și de capacitățile individului (*Leistungstheorie*)⁷. În opinia lui Luhmann, demnitatea este o recunoaștere care trebuie să fie dobândită și nu o valoare pe care omul o are sau o poartă datorită unui dat natural al său. Alți autori consideră că demnitatea are un caracter universal, fiind o valoare sau caracteristică intrinsecă care aparține tuturor oamenilor în mod egal, independent de starea existențială, de capacitățile și de posibilitățile fiecăruia, prin urmare, nu există om fără demnitate, ceea ce înseamnă că ea este implicită pentru simplul fapt al existenței umane.

O parte din doctrină a insistat asupra faptului că demnitatea nu se poate defini o dată pentru totdeauna, invocându-se într-un acord deplin caracterul vag, complex, imprecis, nedecelabil, instabil, maleabil, subiectiv și intuitiv al noțiunii. S-a reținut că este vorba de „cea mai vagă definiție abstractă”, și că „nimeni nu știe exact despre ce este vorba, dar toată lumea

⁶ Pentru mai multe detalii, a se vedea S.Moyn, *Did the Irish save civilization? The secret history of constitutional dignity*, 9 octombrie 2012, Columbia University, pe http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2159248, unde se arată că aceste apeluri la demnitate, ca parte a răspunsului catolic la comunism și corporatismul autoritar, au fost extrem de atractive și au influențat Preambulul Constituției irlandeze din 1937, prima Constituție care menționează conceptul demnității.

⁷ N.Luhmann, *Grundrechte als Institution. Ein Beitrag zur politischen Soziologie*, Duncker and Humblot, Berlin, 1974, pp. 52-83.

știe ce înseamnă absența sa: domnia vagabonzilor, a barbarilor, a mizeriei și a privărilor”, prin urmare „în această manieră, în întregime negativă, putem să știm ce înseamnă demnitatea umană: ea apare când este ignorată, ridiculizată sau disprețuită”⁸. Există și tendința de a considera că semnificația demnității nu mai are nevoie de nici o definiție ulterioară⁹.

Noțiunea de demnitate are un caracter plural¹⁰, ceea ce înseamnă, cu necesitate, că este susceptibilă de mai multe puncte de vedere (tipuri, abordări, dimensiuni). Analiza din perspectivă filosofică, juridică, politică, economică și medicală a lui Thomas de Koninck și Gilbert Larochelle conduce la concluzia că „bogăția cuvântului pare să fi avut câștig de cauză asupra clarității sale”¹¹. Pornind de la această idee de bază, sunt prezentate eforturile doctrinare de elucidare ale acestui concept, capitolul cuprinzând o incursiune în doctrina franceză, spaniolă și americană. Ne-am raliat la opinia lui Paul Kristeller care afirmă că: „atunci când încercăm să înțelegem ideea de demnitate umană nu trebuie să ne mulțumim cu o soluție prea ușoară”¹², caracterul său amorf ilustrând faptul că înțelegerea noastră cu privire la sensul său este o muncă în progres.

Capitolul se încheie cu o prezentare a formulărilor reținute de Curțile Constituționale cu privire la demnitatea persoanei umane. Anumite instanțe de contencios constituțional (ex: Curtea Constituțională federală din Germania) au dezvoltat o jurisprudență vastă în ceea ce privește conținutul și semnificația demnității persoanei umane, în timp ce alte instanțe, precum cea română, au utilizat cu parcimonie acest concept. Este firesc să existe unele variații între pozițiile exprimate de diferite Curți Constituționale deoarece factorul cultural și istoric își pune în mod decisiv amprenta asupra înțelegerii sale. În jurisprudența Curții Constituționale române, putem evidenția Decizia nr. 1/2012 referitoare la admiterea obiecției de neconstituționalitate a dispozițiilor legii pentru modificarea și completarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 155/2001 privind abordarea programului de gestionare a câinilor fără stăpân, astfel cum a fost aprobată prin legea nr. 227/2002, precum și, în special, ale art. 1 pct. 5 (referitor la art. 4 alin.

⁸ D. De Béchillon, *Porter atteinte aux categories anthropologiques fondamentales*, R.T.D.C., 47/2002, p. 60.

⁹ H. C.Nipperdey, citat în E. Daly, *Dignity rights. Courts, Constitutions and the worth of the human person*, University of Pennsylvania Press, U.S.A., 2012, p. 1.

¹⁰ C.Girard, S.Hennette-Vauchez, *Analyses*, în C. Girard, S. Hennette-Vauchez, *La dignité de la personne humaine. Recherche sur un processus de juridicisation*, P.U.F., Paris, 2005, p.254.

¹¹ T. De Koninck, G. Larochelle, *Avant-propos*, în T. De Koninck și G. Larochelle, *La dignité humaine: philosophie, droit, politique, économie, médecine*, coll. Débats philosophiques, P.U.F., Paris, 2005, p.11.

¹² P.O.Kristeller, *Renaissance concepts of man and other essays*, New York Harper & Row, 1972, p.21.

(1)), pct. 6 (referitor la art. 5 alin. (1) și (2)), pct. 8, pct. 9 (referitor la art. 8 alin. (3) lit. a)-d)), pct. 14 (referitor la art. 13 (1) și 13 (4)), pct. 15 (referitor la art. 14 alin. (1) lit. b) din lege¹³, în care s-a menționat că demnitatea umană presupune două dimensiuni inerente, și anume: **relațiile dintre oameni**, ceea ce vizează dreptul și obligația oamenilor de a le fi respectate și, în mod corelativ, de a respecta drepturile și libertățile fundamentale ale semenilor lor și **relația omului cu mediul înconjurător, inclusiv cu lumea animală**, ceea ce implică, în privința animalelor, responsabilitatea morală a omului de a îngriji aceste ființe într-un mod de natură a ilustra nivelul de civilizație atins. Se poate deduce din decizia instanței că demnitatea umană este o valoare intrinsecă, care trebuie respectată și protejată în relațiile sociale; acest respect implică obligații negative din partea cetățenilor (să nu săvârșească acțiuni de natură să afecteze drepturile și libertățile fundamentale ale semenilor lor) și obligații din partea statului negative și pozitive (să nu afecteze drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor și să intervină în sprijinul drepturilor și libertăților fundamentale ale acestora). Omul trebuie să respecte nu doar demnitatea altuia ci și propria demnitate. Astfel, Curtea a decis că se încalcă demnitatea omului prin obligarea sa, fără nici o circumstanțiere, de a eutanasia câinii fără stăpân. Or, este de datoria autorității publice de a se asigura că cei care acționează în numele său nu își compromit propria demnitate umană, chiar presupunând că făptuitorii, la nivel personal, nu au considerat că vreunul din drepturile lor a fost compromis¹⁴.

Cap. II. Receptarea la nivel constituțional a conceptului demnității umane

Secțiunea I. Receptarea la nivel constituțional a conceptului demnității umane după cel de-al doilea război mondial. La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, întreaga omenire a descoperit faptele abominabile comise în timpul regimului nazist. În această conjunctură de puternică tensiune emoțională, s-a susținut că legile care realizau idealurile naziste erau nu numai imorale, dar nici nu aveau caracterul de norme de drept, și de la căderea regimului nazist, ele nu mai erau obligatorii. Germania, în perioada de după cea de-a doua conflagrație mondială, a manifestat o optică complet schimbată, care s-a caracterizat prin reînnoirea sentimentelor

¹³ Publicată în M. Of., Partea I, nr. 53 din 23 ianuarie 2012.

¹⁴ K. Zakariás, K. Benke, *Demnitatea umană în jurisprudența instanțelor constituționale din Germania, Ungaria și România*, p.63.

religioase, în nevoia psihologică de a se detașa de un trecut oribil, dar mai ales în afirmarea principiilor statului de drept și a drepturilor fundamentale, așa cum au fost prevăzute de Constituția pe care au adoptat-o. Ca urmare a acestei schimbări radicale, în Germania a fost adoptată o nouă Lege fundamentală în 1949, care în art. 1 alin. (1) prevede: „Demnitatea umană este inviolabilă. Respectarea și protejarea sa este obligația tuturor autorităților statului”. Din traiectoria parcursă de demnitate până la includerea în textele constituționale post-război, nu putem omite distanțarea de pozitivismul promovat de Kelsen, fenomen manifestat la început subtil, apoi din ce în ce mai vădit într-o societate hotărâtă să marcheze îndepărtarea de trecutul cumplit.

În subsecțiunea 4, este prezentată distincția dintre conceptele de „morală critică” și „morală legalizată”. Pornind de la constatarea că dreptul și morala constituie două ordini normative diferite între care există o conexiune esențială și de neocolit, profesorul E. Diaz a făcut distincție între morala critică și morala legalizată pornind de la acceptarea unei duble dimensiuni a moralei, și anume: în *dimensiunea personală*, edictează reguli de conduită pe care individul și le impune lui însuși, iar în *dimensiunea socială*, pretinde să orienteze comportamentul unui grup de indivizi. *Morala legalizată* desemnează un sistem de valori recunoscut de un drept pozitiv dat, el găsindu-și originea în actele de voință ale anumitor indivizi și corespunde unei proiecții publice a moralei lor personale, proiecție care ia forma principiilor sau valorilor sociale care sunt acceptate și apărate de ordinea juridică. *Morala critică* desemnează ansamblul de norme morale care sunt utilizate de către indivizi pentru a critica societatea, identificându-se cu morala socială și permițând criticarea regulii de drept, a ordinii juridice. În contextul distincției morala critică/morala legalizată, un comportament imoral poate fi asimilat unui comportament contrar moralei critice, adică unei proiecții publice a unei morale date, însă acesta nu poate să antreneze sancțiuni juridice, ci poate fi numai dezaprobat de către colectivitate. Dacă există o concordanță între dezaprobarea exprimată de către societate și norma de drept, morala exprimată prin drept nu corespunde statutului de morală critică, ci celui de morală legalizată. Un astfel de comportament va fi sancționat nu pentru că aduce atingere moralei pozitive, ci normei juridice care reflectă această moralitate.

Într-o subsecțiune separată, studiul nostru prezintă teza eticii publice și private¹⁵ a profesorului Gregorio Peces-Barba Martinez utilă întrucât autorul acordă o atenție specială noțiunii de demnitate a persoanei umane, aspectul principal al tezei fiind punerea în evidență a părții de moralitate conținută de drept și facilitarea anumitor raționamente ale judecătorului în momentul în care trebuie să se pronunțe asupra unor situații la granița dintre morală și drept.

Modelul german în ce privește forma de înțelegere a demnității în dreptul constituțional a influențat textele constituționale care au fost adoptate în a doua jumătate a secolului XX. La nivel european, demnitatea este inclusă în constituțiile majorității statelor, lucrarea cuprinzând o prezentare amplă a acestor mențiuni, începând cu Preambulul Constituției irlandeze din 1 iulie 1937. Se pot identifica două perioade caracterizate printr-o creștere a întrebuirii conceptului demnității în textele constituționale din Europa: căderea dictaturilor din Grecia, Portugalia și Spania în deceniul 7 al secolului trecut și în deceniul 9, tranziția spre democrație a țărilor din Europa Centrală și de Est. Este necesar să menționăm că membrilor Adunării Constituante le-au fost oferite în traducere un număr de 9 constituții străine, 7 dintre acestea cuprinzând referințe la valoarea demnității. Astfel, demnitatea este menționată în Cap.1, „Principii de bază”, art. 2 alin. (1) din Constituția Suediei din 1 ianuarie 1975 conform căruia „Puterea publică trebuie să fie exercitată cu respect pentru valoarea egală a tuturor și pentru libertatea și demnitatea individului”; Titlul II, „Despre belgieni și drepturile lor”, art. 23 din Constituția belgiană potrivit căruia „Orice persoană are dreptul să ducă o viață în conformitate cu demnitatea umană”; art. 7 intitulat „Demnitate umană” din Constituția elvețiană care prevede că „Demnitatea umană trebuie respectată și protejată”; Preambulul Constituției portugheze conform căruia “Pe data de 25 aprilie 1974, Mișcarea forțelor armate a încununat anii lungi de rezistență și a reflectat cele mai profunde sentimente ale poporului portughez prin răsturnarea regimului. Eliberarea Portugaliei de dictatură, opresiune și colonialism a fost o schimbare revoluționară și începutul unui punct de cotitură istoric pentru societatea portugheză. Revoluția a restaurat drepturile și libertățile fundamentale pentru oamenii din Portugalia. În exercitarea acestor drepturi și libertăți, reprezentanții legitimi ai poporului au venit împreună pentru a elabora o Constituție care se potrivește cu aspirațiile țării. Portugalia este un stat suveran, bazat pe demnitatea persoanei umane și pe voința poporului și angajat să construiască o societate liberă, dreaptă și solidară”;

¹⁵ Pentru detalii, a se vedea G. Peces-Barba, *Etica Pública y Derecho*, Real Academia de Ciencias Morales y Politicas, 19 april. 1993, Madrid 1993 și G. Peces-Barba, *La dignidad de la persona desde la Filosofía del Derecho*, ediția a 2-a, Dykinson 2003.

Titlul 1 - „Drepturi fundamentale și obligații”, art. 10 alin. (1) „Demnitatea omului, drepturile omului” din Constituția Spaniei care prevede că „Demnitatea persoanei, drepturile inviolabile care îi sunt inerente, libera dezvoltare a personalității, respectul pentru lege și drepturile altora, sunt fundamentul ordinii politice și păcii sociale”; Preambulul Constituției Ungariei conform căruia „Noi susținem că existența umană se bazează pe demnitate umană” și art. 2 din Constituția italiană ce cuprinde principiul personalist potrivit căruia persoana „devine titulara acelor drepturi fundamentale care constituie patrimoniul ireductibil al demnității umane pe care Republica se angajează să-l protejeze”, iar în art. 3 este menționată „demnitatea socială”¹⁶.

Secțiunea a II-a. Conceptul demnității în Constituția României. Pentru început, a fost expus cadrul general, insistând asupra faptului că tranziția la democrație și la statul de drept s-a dovedit a fi un proces dificil și îndelungat. În acest context, s-a conștientizat necesitatea elaborării unei noi Constituții.

Adunarea Deputaților și Senatul, întrunite în ședință comună, s-au declarat Adunare Constituantă la data de 11 iulie 1990 și a adoptat Regulamentul Adunării Constituante și a creat Comisia de redactare a proiectului de Constituție¹⁷. Adunarea Deputaților la 29 octombrie 1990 și Senatul la 30 octombrie 1990 i-au acordat statutul de Comisie Permanentă. Comisia de redactare mai întâi trebuia să elaboreze și să prezinte principiile și structura pe capitole a proiectului de Constituție, iar apoi să redacteze textul integral al fiecărui capitol care urma să fie supus spre dezbateră și aprobare Adunării Constituante. Tezele pentru elaborarea proiectului de Constituție al României au fost publicate la data de 12 decembrie 1990, ulterior fiind dezbătute de Adunarea Constituantă. Proiectele și amendamentele la Constituție au fost dezbătute de către Adunarea Constituantă începând din septembrie 1991, iar aprobarea textului pe articole s-a încheiat la 14 noiembrie 1991. La 21 noiembrie 1991 a fost adoptată noua Constituție, care a intrat în vigoare la data de 8 decembrie 1991 în urma aprobării sale prin referendum.

Constituția a fost structurată pe 7 Titluri, respectiv: Titlul I – „Principii generale” (art. 1-14), Titlul II- „Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale” (art. 15-57), Titlul III- „Autoritățile publice” (art. 58-133), Titlul IV- „Economia și finanțele publice” (art. 134-139),

¹⁶ Pentru Constituția italiană, a se vedea S. Mangiameli, *Il contributo dell'esperienza costituzionale italiana alla dommatica europea della tutela dei diritti fondamentali*, în A. Pace, *Corte costituzionale e processo costituzionale*, Giuffrè, Milano, 2006, pp. 478-479.

¹⁷ M. Of., nr. 90 din 12 iulie 1990.

Titlul V- „Curtea Constituțională” (art. 140-145), Titlul VI- „Revizuirea Constituției” (art. 146-148) și Titlul VII- „Dispoziții finale și tranzitorii” (149-152). Art. 1 alin. (3) din Titlul I- „Principii generale” a avut următorul conținut: „România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic, reprezintă valori supreme și sunt garantate”. La punctul 1(1) din Legea de revizuire a Constituției României nr. 429/2003¹⁸ s-a prevăzut adăugarea la acest alineat a sintagmei „tradițiile democratice ale poporului român și idealurilor Revoluției din Decembrie 1989”. În art. 16 alin. (3) din Constituție, care prevede că „Funcțiile și demnitățile publice, civile sau militare, pot fi ocupate de persoanele care au numai cetățenia română și domiciliul în țară”, noțiunea este folosită în sensul său prim, de funcții ocupate de demnitari. Art. 30 alin. (6) din Constituție cu denumirea marginală „Libertatea de exprimare” enumeră demnitatea printre limitele libertății de exprimare alături de onoare, viața particulară a persoanei și de dreptul la propria imagine. Lucrarea s-a aplecat, de asemenea, asupra referințelor la demnitate în celelalte Constituții românești (art. 4 din Constituția din 1938¹⁹ și art. 13 din Constituția Republicii Socialiste România²⁰ din 1965) insistând inclusiv asupra faptului că numai prin intermediul art. 1 alin. (3) din Constituția din 1991, sistemul constituțional românesc a garantat și ridicat demnitatea umană la rangul de valoare supremă a statului român.

Una dintre ideile călăuzitoare în elaborarea noii Constituții a fost să se marcheze ruptura definitivă față de trecutul comunist. Astfel, în cadrul dezbaterilor din Adunarea Constituantă s-a precizat expres: „Constituția creează acel cadru care interzice definitiv o întoarcere spre comunism”²¹. Introducerea demnității umane ca valoare supremă a statului român are cu siguranță o dimensiune simbolică, de a marca ruptura de trecutul comunist, de a sublinia refuzul de întoarcere înapoi. Trebuie evidențiat că menționarea unui set de valori are rolul de a reflecta o schimbare a valorilor de susținere a sistemului legal, or, regimul comunist achiesă la un sistem de valori colectiviste, neglijându-le în mod voit pe cele individuale (demnitatea, libertatea, proprietatea). De asemenea, am subliniat ideea că receptarea demnității umane ca valoare supremă a statului român înseamnă în relația de tensiune atemporală dintre stat și individ, o

¹⁸ Publicat în M. Of., Partea I, Nr. 669, din 22 septembrie 2003.

¹⁹ Publicată în M. Of. Nr. 48 din 27 februarie 1938.

²⁰ Publicată în B. Of. al R.S.R. nr. 1 din 21 august 1965.

²¹ Gh.Dumitrașcu, Stenograma ședinței din 13 februarie 1991, publicată în M. Of. Al României, Partea a II-a , Nr. 1 din 15 februarie 1991, *Geneza Constituției României*, p.66.

poziție de principiu în favoarea omului. Relațiile dintre stat și individ sunt puse pe baze conceptuale total diferite față de cele care existau în comunism, răsturnându-se raportul individ-putere politică existent în totalitarism, în lucrarea de față acordând o atenție deosebită acestui aspect întrucât reprezintă unul din elementele de noutate cele mai semnificative. De asemenea, în ultima parte a acestei secțiuni, am realizat o prezentare destul de amplă a rolului său ca valoare supremă.

Secțiunea a III-a. Înțelegerea conceptului demnității persoanei umane. Secțiunea a III-a pune în lumină aspecte importante pe care le-am identificat pe parcursul documentării tezei de doctorat cu privire la înțelegerea conceptului demnității umane, și anume: prezentarea din punct de vedere istoric a legăturii dintre demnitatea persoanei umane și drepturile fundamentale, referindu-ne și la discuțiile care s-au conturat pe marginea acestui subiect în dreptul constituțional comparat; conceptul de „minim invulnerabil garantat de demnitatea persoanei umane”; conceptul de „imagine constituțională a omului”; beneficiarii demnității (persoana umană, lucrurile, statele și am răspuns la întrebarea dacă în accepțiunea Curții Constituționale, demnitatea este un concept aplicabil persoanelor juridice, în acest sens, în Decizia nr. 74/2002²² instanța achiesând la punctul de vedere conform căruia demnitatea aparține tuturor persoanelor fizice și numai lor); formula obiectului astfel cum a fost concepută și dezvoltată în dreptul constituțional german, aplicarea sa în jurisprudența Curții Constituționale federale germane și în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, precum și principalele sale minusuri.

Un accent special a fost pus pe jurisprudența relevantă a Curții Constituționale române, respectiv Decizia nr. 415/2010²³ în care Curtea a constatat că dreptul la respectul și ocrotirea vieții intime familiale și private este o concretizare a valorilor demnității umane și a liberei dezvoltări a personalității umane și Decizia nr. 1109/2009²⁴ în care instanța constituțională română distinge între drepturile și libertățile cetățeanului care sunt valori constituționale ce se întemeiază pe demnitatea umană și pe libera dezvoltare a personalității umane, drepturi de care beneficiază numai persoanele fizice și drepturile persoanelor juridice, cum este cazul angajatorului, care sunt stabilite prin actele de înființare, care le determină capacitatea juridică adecvată realizării scopurilor lor.

²² Publicată în M. Of. Nr. 283 din 26 aprilie 2002.

²³ Publicată în M. Of., Nr. 294 din 5 mai 2010.

²⁴ Publicată în M. Of. Nr. 1109 din 9 octombrie 2009.

În finalul acestei secțiuni, în cadrul unui paragraf separat, am prezentat opinia profesorului Xavier Bioy²⁵, având în vedere minusurile teoriei obiectului și importanța analizei autorului în a furniza un răspuns la întrebarea: Când cineva este reificat? Demnitatea persoanei umane, ca valoare acordată unității persoanei, poate fi lezată prin tratarea în mod separat a ceea ce trebuie să rămână unit. Prin urmare, unitatea-demnitate a persoanei umane aplicându-se raporturilor dintre corp și spirit, corpului (integritatea fizică), spiritului (integritatea psihică), raporturilor dintre individualitate și socialitate, poate aduce atingere demnității persoanei tot ceea ce aduce atingere acestor raporturi. În rezumat, se apreciază că demnitatea persoanei umane este lezată în momentul în care refuzăm să valorizăm unitatea, separând o dimensiune a persoanei de celelalte, care este considerată în egală măsură constitutivă a persoanei.

Cap. III. Demnitatea persoanei umane și dreptul la viață

Capitolul al III-lea intitulat “Demnitatea persoanei umane și dreptul la viață” este structurat pe patru secțiuni, după cum urmează: Secțiunea 1- Referințe la demnitatea persoanei umane în textele internaționale de bioetică; Secțiunea 2 – Protecția juridică a embrionului uman; Secțiunea 3 – Statutul civil al corpului uman și Secțiunea 4 – Protecția demnității persoanei umane după deces.

În cadrul **Secțiunii întâi** sunt analizate diferite instrumente internaționale în materia bioeticii care fac referință la demnitatea persoanei umane. Demnitatea, ca afirmare a specificității omului în raport cu orice ființă biologică și cu lucrurile, este un ghid în acțiunea juriștilor când sunt confrunțați cu decizii dificile în domeniul biomedicinii²⁶, prelevarea și transplantul de țesuturi și organe, practicile eugenice, utilizarea tehnicilor de reproducere umană asistată medical, statutul embrionului, examenul caracteristicilor genetice și alte probleme de actualitate trebuind să fie reglementate.

²⁵ Pentru mai multe detalii, a se vedea X. Bioy, *Le concept de personne humaine en droit public. Recherche sur le sujet des droits fondamentaux*, Dalloz, 2003, unde se arată că demnitatea este ceea ce este datorat omului în cele trei dimensiuni: biologică, spirituală și relațională. Demnitatea persoanei umane este valoarea atribuită unității formate din componentele persoanei.

²⁶ Statutul de obiect, de instrument la care este redusă persoana umană este condamnat pe baza acestui principiu. De asemenea, apare ca fiind contrar exigențelor respectului demnității tot ceea ce contribuie la a trata persoana ca un lucru recompozabil și remodelabil, orice acțiune care vizează să supună și să mercantilizeze ființa umană. Pentru dezvoltări, a se vedea Ph. Pedrot, *La dignité de la personne humaine à l'épreuve des technologies biomédicales*, în Ph. Pedrot (coord.), *Ethique, droit et dignité de la personne*, Ed. Economica, 1999, p.63.

A **doua secțiune** este destinată prezentării problematicii protecției juridice a embrionului uman. În debutul secțiunii, s-a indicat faptul că există disparități mari între statele europene în ceea ce privește definiția dată embrionului uman. În majoritatea statelor membre ale Uniunii Europene, nu există o definiție juridică a embrionului uman (Belgia, Danemarca, Finlanda, Grecia, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia și Suedia), iar în celelalte (Germania, Austria, Spania, Regatul Unit), legea reține noțiuni foarte variabile. Când privește cercetarea pe embrioni umani, am delimitat trei soluții: sunt state în care este permisă numai în beneficiul embrionului vizat (Germania, Austria), doar excepțional (Franța, Suedia) sau în condiții stricte (Danemarca, Spania, Finlanda, Regatul Unit). Problema unei definiții a embrionului uman s-a pus în cauza *Oliver Brüstle contra Greenpeace eV*²⁷, Curtea de Justiție a Uniunii Europene formulând o interpretare largă a noțiunii de embrion uman, precizând că *este embrion uman orice ovul încă din stadiul fecundării, orice ovul uman nefecundat în care a fost implantat nucleul unei celule umane mature și orice ovul uman nefecundat care, prin partenogeneză, a fost stimulat să se dividă și să se dezvolte*.

Numeroase aspectele legate de întreruperea cursului sarcinii au fost tratate pe larg în cadrul acestei secțiuni. Mai întâi, am remarcat, în urma studierii jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, faptul că instanța europeană consideră că problema când începe dreptul la viață intră în marja de apreciere a statelor, opinând că, în general, statele ar trebui să se bucure de această marjă de apreciere, chiar și în cadrul unei interpretări evolutive a Convenției, ca instrument viu care trebuie adaptat la condițiile de viață actuale. Curtea a statuat²⁸ că în cel mai bun caz poate fi considerat un numitor comun între state faptul că embrionul/fătul aparține rasei umane. În ceea ce privește acest aspect, prin decizia pronunțată în cauza *Vo contra Franței*, Marea Cameră a admis următoarele: „Potențialitatea acestei ființe și capacitatea sa să devină persoană – bucurându-se de protecție în dreptul civil, în plus, în multe state, precum în Franța, în contextul moștenirii și al donațiilor, și de asemenea în R.U. primește protecție în numele demnității umane, fără a fi făcut „persoană” cu „dreptul la viață” pentru scopurile art.3”. Pe linia soluției din această cauză, practica Curții Europene a Drepturilor Omului în materia avortului este constantă: până în prezent, Curtea este prudentă în ceea ce privește definirea embrionului/fătului ca persoană, lăsând statelor membre o marjă largă de apreciere. Însă, putem

²⁷ Hotărârea Curții, Marea Cameră din 18 octombrie 2011, cauza C-34/10.

²⁸ A se vedea cauza *Vo contra Franța*, Marea Cameră, hotărâre din 8 iulie 2004.

considera, cu îndreptățit temei, că demnitatea umană legitimează o protecție comună minimă la nivel european a embrionului. Respectarea embrionului implică o protecție obiectivă a corpului, în primul rând prin luarea în considerare a unui minim de integritate fizică²⁹. Embrionul este considerat ființă umană, dar nu are personalitate juridică. Demnitatea umană presupunând egala apartenență a fiecărei ființe umane la umanitate înțelegească ca o natură comună și interdicția de a trata ființa umană ca obiect, ca valoare supremă are caracter normativ și impune în primul rând legiuitorului obligația de a o realiza, ceea ce înseamnă că embrionul va beneficia de protecție juridică, chiar dacă nu are personalitate juridică. Un loc aparte în cadrul acestei secțiuni îl reprezintă surprinderea tendințelor în evoluția reglementărilor legale în materie și ale jurisprudenței Curții Constituționale federale germane³⁰, ale Tribunalului Constituțional spaniol, precum și un comentariu al soluțiilor propuse de noul Cod Penal.

În cadrul acestei secțiuni, am urmărit să surprindem și faptul că întreruperea cursului sarcinii, diagnosticul prenatal și terapiile recente din medicina fetală întrețin legături strânse, sarcina putând să fie întreruptă dacă fătul este afectat de o boală incurabilă depistată cu ocazia diagnosticului prenatal. Sunt permise, potrivit Noului Cod civil, intervențiile medicale asupra caracterelor genetice prin care se modifică descendența persoanelor, dacă acestea privesc prevenirea și tratamentul bolilor genetice³¹ și utilizarea tehnicilor de reproducere umană asistată medical pentru alegerea sexului viitorului copil, dacă scopul urmărit constă în evitarea unei boli ereditare grave legate de sexul acestuia³². Dacă Noul Cod civil interzice practicile eugenice colective, cele individuale sunt permise, reținând în acest sens art. 12 din Convenția de la Oviedo, care dispune că „nu se poate proceda la teste predictive ale bolilor genetice sau care servesc fie spre a identifica subiectul drept purtător al unei gene răspunzătoare de o boală, fie

²⁹ De exemplu, reglementarea avortului, interzicerea creării de embrioni umani în scopuri de cercetare, neutilizarea în scopuri comerciale.

³⁰ Curtea Constituțională germană vorbește despre „viața nenăscută”, „viața incipientă”, „viața germinativă”, fără să considere copilul nenăscut ca fiind o persoană umană. Instanța a subliniat că fătul nu se bucură de aceleași drepturi ca o ființă umană, nefiind o „persoană completă”, este însă o „valoare legală independentă” care trebuie protejată constituțional. Referința la demnitatea umană a permis instanței germane să extindă sfera titularilor dreptului la viață.

³¹ În art. 63 alin. (1) din Noul Cod civil se statuează că „Sunt interzise orice intervenții medicale asupra caracterelor genetice având drept scop modificarea descendenței persoanei, cu excepția celor care privesc prevenirea și tratamentul bolilor genetice”.

³² În art. 63 alin. (3) din Noul Cod civil se statuează că „Utilizarea tehnicilor de reproducere umană asistată medical nu este admisă în alegerea sexului viitorului copil decât în scopul evitării unei boli ereditare grave legate de sexul acestuia”.

spre a depista o predispoziție sau o susceptibilitate genetică la o boală, decât în scopuri medicale sau pentru cercetare științifică legată de scopurile medicale și sub rezerva unui sfat genetic adecvat”.

În continuare, am analizat recurgerea la metoda de dublu diagnostic preimplantatoriu pentru celulele embrionare concepute in vitro din perspectiva lipsei de consens doctrinar pe care această metodă a generat-o privind compatibilitatea sa cu demnitatea umană, discuție impusă de legalizarea în mai multe state europene a recurgerii la această metodă ce dă posibilitatea nașterii unui copil sănătos care poate servi la vindecarea fratelui său afectat de o boală genetică gravă.

Într-un paragraf distinct, studiul nostru prezintă și un răspuns la întrebarea: dacă presupunem că un copil nenăscut suferă de anormalități grave ce ar face avortul permisibil, iar medicul nu descoperă boala înainte de nașterea copilului, iar acesta se naște cu dizabilități severe, ar fi vreodată potrivită afirmația conform căreia medicul are o obligație față de copilul care se va naște de a întrerupe cursul sarcinii? Pentru a tranșa această problemă, am avut în vedere cauzele Perruche³³ și McKay contra Essex Area Health Authority³⁴ în vederea comparării pozițiilor instanțelor franceză și engleză, de asemenea, ne-am referit la raționamentele dezvoltate de prestigioși autori precum și la implicarea argumentului demnității persoanei umane în arena dezbaterilor pe marginea deciziilor.

În finalul acestei secțiuni, sunt prezentate câteva considerații cu privire la compatibilitatea clonajului reproductiv și a clonajului terapeutic cu demnitatea persoanei umane. Doctrina face o distincție clară între clonajul reproductiv care vizează nașterea unui copil și clonajul terapeutic care vizează crearea unui embrion în scopuri terapeutice sau de cercetare. Legiuitorul român, în conținutul art. 63 alin. (2) din Codul Civil a interzis orice intervenție care are ca scop crearea unei ființe umane genetic identică unei alte ființe umane, precum și crearea de embrioni umani în scopuri de cercetare. Este interzisă clonarea unei ființe umane, vie sau moartă.

A treia secțiune este intitulată *Statutul civil al corpului uman* și cuprinde referiri la: 1) cadrul constituțional; 2) principiul inviolabilității corpului uman, principiul indisponibilității corpului uman și principiul priorității interesului și binelui ființei umane; 3) corpul și persoana în doctrina juridică și 4) interdicția de a se lăsa să moară.

³³ Curtea de Casație franceză, 17 noiembrie 2000.

³⁴ 1982, QB 1166, 1982 2All ER 771, CA.

Ultima secțiune a Capitolului 3 vizează *Protecția demnității persoanei umane după deces*. În această privință, s-a menționat că în mai multe sisteme de drept, demnitatea persoanei umane este atașată statutului protector al morților, în dreptul civil și în dreptul penal. Datorită faptului că persoana este demnă, corpul nu devine un simplu lucru la deces³⁵. Corpul persoanei după deces trebuie să fie tratat cu respect. În doctrină, s-a exprimat opinia că la moarte încetează calitatea de subiect de drept a persoanei fizice, însă nu se pierde calificarea de persoană umană, caz în care protejarea cadavrului în numele demnității persoanei umane presupune existența unui rest de demnitate socială a persoanei a cărei amintire merită respect. Conform unui alt punct de vedere, se susține că respectul imaginii postmortem a persoanei se bazează pe respectul obiectiv al umanității, cadavrul fiind întotdeauna purtătorul unei demnități umane³⁶.

În dreptul român, Codul Civil aduce noutăți în materie în secțiunea a 4-a, cu denumirea generică „Respectul datorat persoanei umane și după decesul său”, din capitolul II, intitulat „Respectul datorat ființei umane și drepturilor ei inerente”, secțiune structurată în patru articole (art. 78 – „Respectul datorat persoanei decedate”, art. 79 – „Interzicerea atingerii memoriei persoanei decedate”, art. 80 – „Respectarea voinței persoanei decedate” și art. 81 – „Prelevarea de la persoanele decedate”) făcând obiectul unei prezentări detaliate în această parte a lucrării. În conformitate cu art. 78 din Codul Civil, respectul persoanei după deces se referă la corp și la memorie. Ține de respectul cu privire la corpul persoanei: comportamentul decent față de aceasta și de funeraliile sale; organizarea de funeralii (art. 80); prelevarea de la persoanele decedate (art. 81). Memoria persoanei decedate, adică amintirea pe care cei rămași în viață o păstrează despre aceasta, este protejată prin trimitere la normele juridice consacrate dreptului la imagine (art. 73 din Codul Civil) și dreptului la reputație (art. 72 alin. (2) din Codul Civil) ale persoanei aflate în viață. Acțiunea pentru restabilirea integrității memoriei persoanei decedate poate fi introdusă de către soțul supraviețuitor, de oricare dintre rudele în linie dreaptă ale persoanei decedate, precum și de oricare dintre rudele sale colaterale până la gradul al patrulea inclusiv (art. 256 alin. (2)). S-a indicat, de asemenea, că legiuitorul român nu face nici o referire la demnitatea umană, ci la

³⁵ Unii autori afirmă faptul că cadavrul este un lucru sacru deoarece este atașat persoanei. J.-P-Baud, *L'affaire de main volée: une histoire juridique du corps*, Paris, Seuil, 1993, p.55.

³⁶ Această soluție este acceptată în cauza C.A. Paris, 2 iulie 1997, unde se afirmă că “respectul este datorat condiției sale de ființă umană”.

noțiunea de „respect”, or, după cum s-a admis în doctrină, „în spatele cuvântului respect, este în cauză o referință la demnitatea umană”³⁷.

În lucrare, este expusă și jurisprudența Curții Constituționale federale germane care, încă din anul 2001, admite expres protecția postumă a demnității umane în cazul în care imaginea persoanei decedate este compromisă în ochii posterității prin ostracizare, defăimare, batjocură sau alte forme de umilire³⁸, deosebit de importantă fiind analiza pe care instanța a făcut-o în cauza Mephisto³⁹. Hotărârea pronunțată în cauza Mephisto a reprezentat un pas înainte spre consacrarea unui drept al personalității postmortem. Instanța constituțională a explicat că protecția postumă a demnității umane nu se poate extinde decât la încălcările unui drept general la respect, intrinsec fiecărei ființe umane și a valorii sale personale, morale și sociale dobândite în timpul vieții. Moștenitorii acționează pentru defunct, în vederea protejării față de încălcările grave aduse demnității sale, prin lezări ale reputației și imaginii defunctului. Se face o distincție clară între suferința îndurată de către membrii familiei și lezarea demnității intrinseci a celui decedat. Reiese din jurisprudența instanței constituționale federale că, deși acest drept nu este limitat la protecția celebrităților, perioada de protecție este diferită în funcție de particularitățile fiecărei cauze, avându-se în vedere următoarele aspecte: importanța problemei, renumele persoanei și intensitatea încălcării. Protecția postmortem nu durează pentru totdeauna, ci devine mai limitată pe măsură ce trece timpul, neavând o dată fixă de expirare, argumentul adus în sprijinul limitării protecției fiind acela că memoria publică în sfera socială se diminuează de-a lungul anilor.

Un loc aparte în această secțiune îl reprezintă prezentarea hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului care aduc o contribuție relevantă la delimitarea contururilor demnității umane în spațiul convențional. O atenție deosebită s-a acordat cauzei Akpınar și Altun⁴⁰ împotriva Turciei, în care instanța de la Strasbourg a amintit că nu s-a aplicat niciodată articolul 3 din Convenție „în contextul lipsei de respect pentru un cadavru” și a fost de acord „cu această abordare, constatând faptul că calitatea umană se stinge la moarte și, prin urmare, interzicerea rellelor tratamente nu se mai aplică la cadavre, cum ar fi cele ale lui Seyit Külekçi și Doğan

³⁷ S.H. Henette-Vauchez, C. Girard, *La dignité de la personne humaine: recherche sur un processus de juridicisation*, P.U.F., Paris, 2005, p. 90.

³⁸ Decizia din 5 aprilie 2001, bVr 932/94.

³⁹ Cauza Mephisto, 1971, 30 BverfGE 173.

⁴⁰ Hotărâre din 27 februarie 2007.

Altun, în ciuda cruzimii actelor în cauză”. În opinia sa, judecătorul Fura Sandström s-a arătat ferm convins de faptul că profanarea gratuită a unui cadavru, spre deosebire de testele științifice autorizate de către o instanță în interesul rezonabil al unui terț, este un afront clar la demnitatea umană. Față de cele expuse, s-a atras atenția că s-a pierdut o oportunitate de a se face un pas mai departe în protejarea demnității umane, printr-o declarație deschisă în sensul că obligația de a respecta demnitatea umană a unui individ și integritatea corporală continuă și după moarte.

Cap. IV. Dreptul la demnitate în Noul Cod Civil

Capitolul patru cuprinde cinci secțiuni: 1) dreptul la respectarea vieții private și familiale în accepțiunea Curții Europene a Drepturilor Omului; 2) drepturile personalității; 3) menționări conjugate ale demnității, onoarei și reputației în dreptul constituțional comparat; 4) dreptul la respectarea demnității persoanei în Codul Civil; 5) demnitatea, onoarea și reputația.

Capitolul patru debutează cu o prezentare succintă a conceptului de „viață privată” în accepțiunea instanței de la Strasbourg, care de o manieră generală cuprinde⁴¹: dreptul la viață privată intimă, personală; dreptul la viață privată socială și dreptul persoanei la un mediu înconjurător sănătos.

Secțiunea a doua conține o prezentare amplă a drepturilor personalității, definite ca „drepturile inerente persoanei umane, care aparțin de drept oricărei persoane fizice (înnăscute și inalienabile) pentru protejarea intereselor sale primordiale”⁴², sau, într-o altă formulare, sunt „prerogative native” pentru simplul fapt de a fi o persoană⁴³. În doctrina juridică, drepturile personalității reprezintă o categorie juridică relativ recentă, primele teoretizări ale noțiunii datând de la sfârșitul secolului 19. De asemenea, pornind de la faptul că în doctrină nu s-a ajuns la un acord deplin privind criteriile propuse pentru clasificarea drepturilor personalității și conținutul fiecărei categorii de astfel de drepturi, au fost prezentate câteva dintre acestea. Ca noutate, Codul Civil enunță ca drepturi ale personalității următoarele drepturi: *dreptul la viață, la sănătate și la integritate fizică și psihică, dreptul la demnitate, dreptul la propria imagine, dreptul la*

⁴¹ C. Bârsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*, vol.I, Ed. C.H.Beck., București, 2005, p.600.

⁴² Ph. Malaurie, L. Aynes, *Droit civil. Les personnes. Les incapacités*, ediția a 3-a, Defrénois, 2007, p. 280.

⁴³ F. Sudre, *Le droit au respect de la vie privée au sens de la Convention européenne des droits de l'homme*, Bruylant, Bruxelles, 2005, p. 311.

respectarea vieții private, legiuitorul ținând să sublinieze că este vorba de o enumerare exemplificativă, prin urmare, din această categorie mai fac parte „și alte asemenea drepturi menționate de lege”.

În urma analizei pe care am făcut-o, a fost evidențiat în **secțiunea a treia** faptul că menționarea conjugată a conceptelor de demnitate, onoare și reputație este uzuală în Europa de Est, contextul acestor utilizări fiind protecția vieții private și a libertății de exprimare.

O secțiune importantă (**secțiunea a patra**) a fost dedicată dreptului la respectarea demnității în reglementarea Noului Cod Civil. Articolul 72- Dreptul la demnitate din Cartea I- „Despre persoane”, Titlul II – „Persoana fizică”, Capitolul II intitulat „Respectul datorat ființei umane și drepturilor ei inerente” prevede: „(1) Orice persoană are dreptul la respectarea demnității sale. (2) Este interzisă orice atingere adusă onoarei și reputației unei persoane, fără consimțământul acesteia ori fără respectarea limitelor prevăzute la art. 75”. Ca dreptul al personalității, dreptul prevăzut de art. 72 din Codul Civil are caracterul juridice ale acestei categorii: drept absolut, deci opozabil erga omnes, toate persoanele fiind obligate să nu săvârșească fapte de natură să-i aducă atingere, insesizabil, intransmisibil, imprescriptibil extinctiv și achizitiv, cu caracter strict personal și cu caracter universal, adică aparține tuturor persoanelor. Codul Civil aduce elemente de noutate în materia mijloacelor juridice civile de apărare a drepturilor personale nepatrimoniale în Titlul V- „Apărarea drepturilor nepatrimoniale”, din Cartea I – „Despre persoane”, articolele 252-257, dispoziții care se aplică și dreptului la demnitate, în sensul consolidării protecției acordată acestor drepturi în raport cu dispozițiile articolelor 54-56 din Decretul nr. 31/1954 privitor la persoanele fizice și juridice.

În ultima secțiune (**secțiunea a cincea**), s-a realizat o prezentare amănunțită a conceptelor de onoare, reputație și demnitate, subliniind ideea că demnitatea este un concept mai complex decât conceptele de onoare și de reputație. Însă, după cum s-a remarcat cu drept cuvânt în literatura de specialitate, departe de a semnifica totul și orice, nu se poate concepe decât într-o definiție deschisă, trebuind înțeleasă în complexitatea sa⁴⁴. Prin urmare, definiția demnității nu se poate face o dată pentru totdeauna, ci aprecierea ei trebuie să fie conjuncturală, valabilă doar pentru aplicarea într-o speță concretă. Este ilustrativă în acest sens opinia profesorului T. Pech care reține că „ar fi o imprudență să închidem lista atingerilor posibile aduse demnității. Lipsa

⁴⁴ B. Maurer, *Le principe de respect de la dignité de la personne humaine et la Convention européenne des droits de l'homme*, Documentation française, Paris, 1999, p. 32.

unei definiții pozitive substanțiale (...) este o măsură de prevenție indispensabilă pentru a face față sumbrei rezerve ale posibilului”⁴⁵.

Cap. V. Demnitatea persoanei umane în contextul discriminării

Capitolul V conține două secțiuni: 1) conceptul demnității persoanei umane și discriminarea – aspecte teoretice și 2) jurisprudența Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării.

Demersul științific a urmărit să reliefeze că demnitatea persoanei umane permite renunțarea la o abordare formală a egalității în favoarea unei egalități substanțiale. În cadrul analizei existenței discriminării, atenția trebuie focalizată pe impactul pe care reglementarea îl are asupra celor vizați. Nu orice diferență de tratament juridic bazată pe un criteriu de nediscriminare sau pe unul similar este interzisă, ci discriminarea trebuie identificată prin efectele sale. Scopul nediscriminării este să se prevină încălcarea demnității persoanei umane, prin impunerea sau perpetuarea ideii că un individ sau un grup afectat nefavorabil de diferența de tratament juridic este mai puțin capabil sau mai puțin demn de recunoaștere și apreciere ca ființă umană sau ca membru al societății. Prin urmare, referința la demnitatea persoanei umane permite extinderea sferei criteriilor de nediscriminare, fiind interzise toate diferențele de tratament juridic care aduc atingere demnității, indiferent dacă tratamentul juridic se bazează pe un criteriu de nediscriminare expres prevăzut sau nu.

Ordonanța nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare transpune prevederile Directivei Consiliului 2000/43/CE privind aplicarea principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de origine rasială sau etnică⁴⁶ și prevederile Directivei Consiliului 2000/78/CE de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament, în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă⁴⁷. Articolul 15 din Ordonanța nr. 137/2000 prevede: „Constituie contravenție dacă fapta nu intră sub incidența legii penale, orice comportament manifestat în public, având caracter de propagandă naționalist-șovină, de instigare la ură rasială sau națională, ori acel comportament care are ca scop sau vizează atingerea demnității ori crearea unei atmosfere de intimidare, ostile,

⁴⁵ T. Pech, *La dignité humaine. Du droit à l'éthique de la relation*, Éthique publique, vol. 3, nr. 2, 2001., p.106.

⁴⁶ Publicată în Jurnalul Oficial al Comunităților Europene (J.O.C.E.) nr. L. 180 din 19 iulie 2000.

⁴⁷ Publicată în Jurnalul Oficial al Comunităților Europene (J.O.C.E.) nr. L. 303 din 2 decembrie 2000.

degradante, umilitoare sau ofensatoare, îndreptate împotriva unei persoane, grup de persoane sau unei comunități și legat de apartenența acestora la o anumită rasă, naționalitate, etnie, religie, categorie socială sau la o categorie defavorizată ori de convingerile, sexul sau orientarea sexuală a acestuia”. În **secțiunea a doua** s-a realizat o prezentare rezumativă a hotărârilor C.N.C.D., în ceea ce privește problema tratată. În cazul majorității sesizărilor, analiza gravitează în jurul chestiunii referitoare la încălcarea demnității unor persoane sau grupuri printr-un tratament diferențiat bazat pe un stereotip. Pentru a cunoaște dacă petentul este victima unui afront asupra demnității sale, C.N.C.D. ia în considerare dacă individul însuși, în funcție de personalitatea sa și de datele cauzei, s-a simțit umilit. Totuși, C.N.C.D. folosește o abordare subiectiv-obiectivă, examinând dacă tratarea diferențiată a avut ca efect să mențină prejudecăți sau stereotipuri. C.N.C.D. s-a pronunțat constant în sensul că discriminarea în sine este un afront adus demnității umane; tratamentul discriminatoriu are ca afect umilirea, degradarea sau interferența cu demnitatea persoanei discriminate, în mod particular când acest tratament se manifestă în public și tratând pe cineva mai puțin favorabil datorită unor criterii inerente sugerează în primul rând dispreț și lipsă de respect față de personalitatea sa.

Cap. VI. Demnitatea persoanei umane în contextul drepturilor social-economice

Capitolul VI al tezei este destinat evidențierii legăturii dintre demnitatea persoanei umane și drepturile social-economice, având următoarele patru secțiuni: 1) demnitatea persoanei umane și sărăcia extremă; 2) demnitatea persoanei umane și drepturile social-economice în dreptul constituțional comparat; 3) demnitatea persoanei umane și drepturile social-economice în jurisprudența Curții Constituționale; 4) demnitatea persoanei umane și drepturile social-economice în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.

Este de reținut faptul că această concepție socială despre demnitate este urmare a Pactului Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale care recunoaște în Preambul că aceste drepturi decurg din demnitatea inerentă a persoanei umane, iar idealul unei ființe umane libere, eliberată de teamă și de mizerie nu poate fi realizat decât dacă se creează condiții pentru ca fiecare să se bucure de drepturile sale economice, sociale, culturale, civile și politice. Recunoașterea semenilor noștri ca egali nouă în demnitate implică să-i tratăm cu respect și să fim solidari cu ei. Demnitatea condamnă indiferența în favoarea unei „obligații de

reciprocitate”⁴⁸; este suficient ca celălalt să nu trăiască ca om, pentru ca omul din mine să se găsească negat, lipsit de respectul care îi este datorat⁴⁹.

Numeroase constituții se referă la „deschiderea esențialmente socială”⁵⁰ a demnității, iar jurisprudența instanțelor constituționale a avut un cuvânt greu de spus în această materie, după cum rezultă din **secțiunea a doua**.

În jurisprudența Curții Constituționale române, prezentată pe larg în **secțiunea a treia**, Decizia nr. 1576/2011⁵¹ este importantă deoarece instanța a admis că demnitatea poate servi la consacrarea unei obligații pozitive pentru stat, o obligație de intervenție în sensul de a asigura resursele necesare vieții, în măsura în care în lipsa lor s-ar reduce traiul la un nivel care nu poate fi considerat propriu vreunei ființe umane. În plus, decizia este extrem de interesantă deoarece argumentația Curții se centrează pe demnitatea umană, care este caracterizată ca fiind „*un atribut inalienabil al persoanei umane, care impune tuturor membrilor societății un comportament de respect și protecție a celorlalți indivizi și interzicerea oricărei atitudini umilitoare sau degradante la adresa omului*”; altfel spus, “*fiecare individ este ținut să recunoască și să respecte la oricare altă ființă umană atributele și valorile care îl caracterizează ca om*”. Decizia aduce câteva elemente de noutate, și anume: mai întâi, inalienabilitatea demnității care fiindu-i inerentă persoanei umane, nu poate fi pierdută și nu se poate renunța la ea deoarece este indisociabilă persoanei⁵² aparținându-i în mod precis din calitatea de om⁵³; apoi, conceptul are o conotație socială, cere protecție și respect în relațiile sociale ale indivizilor; în fine, acest respect trebuind să fie efectiv, implică atât obligații negative cât și pozitive, cele din urmă vizând asigurarea de către stat a unor condiții de existență minimale.

⁴⁸ X. Bioy, *op. cit.*, p.736.

⁴⁹ J. Hersch, *Les fondements des Droits de l'Homme dans la conscience individuelle*, Commission Nationale Consultative des droits de l'homme, Les droits de l'homme en question, Livre Blanc, Paris, La Documentation française, 1989, p. 81.

⁵⁰ B. Mathieu, *La dignité de la personne humaine: du bon (et du mauvais?) usage en droit positif français d'un principe universel*, în lucrarea A. Sériaux (coord.), *Le droit, la médecine et l'être humain*, P.U.A.M., 1996, p. 220 și urm.

⁵¹ Publicată în M. Of. nr. 32 din 16 ianuarie 2012.

⁵² Demnitatea omului desemnează umanul, respectiv umanitatea care este în el: ea este recunoașterea apartenenței la această umanitate. B. Edelman, *La dignité de la personne humaine, un concept nouveau*, Dalloz, 1997, p.185.

⁵³ Demnitatea fiind inalienabilă, poate să conducă la adoptarea de către stat a unei abordări paternaliste. În acest caz, obligația statului de a proteja demnitatea omului ca specie poate să justifice limitarea drepturilor persoanei pe care încearcă să o protejeze, oricare ar fi opțiunile personale ale celui vizat.

Este de semnalat și faptul că instanța constituțională română a apreciat că demnitatea umană nu este și nu trebuie interpretată ca instituind un tratament preferențial pentru anumite categorii de persoane, indiferent de contribuțiile, calitățile sau aportul acestora în societate, deoarece este o valoare intrinsecă care are aceleași valențe pentru oricare dintre indivizi. Prin urmare, Curtea a stabilit că recunoștința și respectul datorate unor persoane, pentru aportul lor deosebit la dezvoltarea societății, nu trebuie raportate la art. 1 alin. (3) din Legea fundamentală, ci ține de obligația morală a întregii societăți de a-și manifesta gratitudinea față de aceste persoane, și acest temei moral de a acorda beneficii nu constituie o obligație de reglementare a statului în acest sens, conform Constituției, neputându-se vorbi de existența unui drept fundamental la obținerea unei indemnizații în virtutea calității de luptător remarcat prin fapte deosebite în cadrul Revoluției Române din 1989.

În **secțiunea a patra**, este examinată jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Așa cum am arătat, parafrazându-l pe profesorul Frederic Sudre, încă din anii 80, Convenția s-a arătat „permeabilă la drepturile sociale”⁵⁴, în sensul în care drepturile economice și sociale au fost protejate în funcție de cum judecătorul european aprecia în fiecare caz concret dacă s-a încălcat un drept sau o libertate prevăzută de Convenție, însă, pe de altă parte, am remarcat reținerea de care dă dovadă instanța de la Strasbourg în a decide că situațiile de sărăcie extremă intră sub incidența art. 3 din textul convențional.

Cap. VII. Infrațiuni contra demnității

Prima secțiune, intitulată *Infrațiuni contra demnității*- aspecte de drept comparat, prin cele trei secțiuni pe care le reunește, tratează următoarele aspecte: situația actuală în statele europene în ceea ce privește dezincriminarea insultei și calomniei; recomandările organismelor specializate ale organizațiilor internaționale și regionale cu privire la sancțiunile aplicabile pentru săvârșirea infracțiunilor contra demnității și aspecte privind incriminarea faptelor de insultă și calomnie în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.

Secțiunea a doua - Insulta și calomnia în dreptul român. Instanța constituțională, prin numeroase decizii, a respins excepțiile de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 205, 206 și 207

⁵⁴ F. Sudre, *La perméabilité de la Convention Européenne des droits de l'homme aux droits sociaux*, Mélanges offerts à J. Mourgeon, Bruylant, Bruxelles, 1998, p. 6.

din vechiul Cod Penal. De o manieră generală, se remarcă în aceste decizii refuzul Curții Constituționale de a aplica regulile controlului de proporționalitate (art. 53 din Constituție). În interpretarea Curții, faptul că art. 30 alin. (6) din Constituție prevede posibilitatea limitării libertății de exprimare este suficientă pentru a decide că dispozițiile art. 205 și 206 din Codul Penal sunt constituționale. În general, nu există nici o referință la controlul de proporționalitate, de unde rezultă că, în accepțiunea instanței constituționale, ori de câte ori libertatea de exprimare ar afecta libertatea, onoarea și reputația persoanei, trebuie limitată libertatea de exprimare. Or, alin. (6) din art. 30 din Constituția României prevede limitări ale libertății de exprimare pentru protejarea unor interese particulare, dar acestea, ca excepții de la regulă sunt de strictă interpretare și aplicare. Orice limitare a libertății de exprimare pentru simplul motiv că ar încălca demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei sau dreptul la propria imagine este de natură să golească de conținut principiul libertății de exprimare, să-l transforme dintr-o regulă în excepție. Curtea Constituțională a decis constant că *“incriminarea insultei și calomniei reprezintă exclusiv o problemă de legiferare, nu de control constituțional”*⁵⁵, prin urmare *”legiuitorul este singurul în măsură să decidă incriminarea sau dezincriminarea (...) și, în caz de incriminare, nu se poate susține că textul incriminator este contrar Constituției.”*⁵⁶

Ulterior, jurisprudența Curții Constituționale se schimbă, prin Decizia nr. 62/2007⁵⁷, în motivarea căreia Curtea a stabilit că dispozițiile legale criticate contravin prevederilor constituționale ale art. 1 alin. (3) care consacră valorile supreme a statului român, ale art. 21 referitor la accesul liber la justiție, ale art. 16 referitor la egalitatea în drepturi și ale art.30 alin. (8) privind delictele de presă, în măsura în care: 1) prin abrogarea dispozițiilor articolelor 205, 206 și 207 C.P. s-a creat “un inadmisibil vid de reglementare” contrar prevederilor Legii fundamentale referitoare la garantarea demnității omului ca valoare supremă; 2) prin înlăturarea protecției penale a demnității, situația persoanelor care sunt victime ale acestor infracțiuni este diferită de cea a persoanelor cărora le-au fost lezate alte drepturi, deoarece ele nu mai beneficiază de mijloace adecvate pentru protecția dreptului la onoare și reputație; 3) și, în fine, dispozițiile constituționale impun legiuitorului obligația de a incrimina delictele de presă. În paragraful destinat comentării acestei decizii, sunt precizări cu privire la următoarele aspecte: 1) dacă au fost sau nu re-incriminate automat faptele de insultă și calomnie; 2) specificul sancțiunilor penale;

⁵⁵ Decizia nr. 51 din 8 aprilie 1999, publicată în M. Of. nr. 262 din 9 iunie 1999.

⁵⁶ Decizia nr. 200 din 25 noiembrie 1999, publicată în Monitorul Of. nr. 58 din 8 februarie 2000.

⁵⁷ Decizia nr. 62 din 18 ianuarie 2007 publicată în M. Of. Nr. 104 din 12 februarie 2007.

3) limitele constituționale ale incriminării unei fapte în dreptul constituțional comparat; 4) nu există o obligație constituțională de a incrimina insulta și calomnia; 5) contra-argumente la teza Curții Constituționale potrivit căreia protecția prin mijloacele dreptului civil a demnității, onoarei și reputației este insuficientă; 6) controlul de constituționalitate al opțiunii legiuitorului de a incrimina insulta și calomnia. Această orientare a instanței constituționale este confirmată prin Decizia nr. 206/2013⁵⁸, comentată în finalul secțiunii.

Efectele deciziei nr. 62/2007 prin care s-a pronunțat neconstituționalitatea textului legal de abrogare a normelor de incriminare asupra reintrării în vigoare a dispozițiilor inițiale nu au fost clar conturate nici în jurisprudență, într-un paragraf distinct fiind precizate soluțiile divergente ale instanțelor ordinare.

De asemenea, în lucrarea de față, s-a prezentat soluționarea inconsecventă de către Înalta Curte de Casație și Justiție a implicațiilor admiterii excepției de neconstituționalitate asupra repunerii în vigoare a dispozițiilor din Codul Penal privind insulta și calomnia (Decizia nr. 1385/2008⁵⁹, Decizia nr. 367/2009⁶⁰, Decizia nr. 2203/2010⁶¹, Decizia nr. 1342/2010⁶², Decizia nr. 8/2010⁶³ și Decizia nr. 3/2011⁶⁴).

Cap. VIII. Emergența conceptului demnității persoanei umane în procesul penal

Prevederile explicite (**secțiunea întâi**) și prevederile implicite (**secțiunea a doua**) ale demnității persoanei umane fac dovada pașilor parcurși în direcția îmbunătățirii protecției persoanei condamnate sau a inculpatului. Demnitatea persoanei umane este un concept în plină expansiune, prin adoptarea noilor Codului Penal și de Procedură Penală și a Legii nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal⁶⁵, dreptul intern făcând modificări însemnate în sensul respectului a ceea ce este uman în om, care au fost recenzate în această parte a lucrării. În cuprinsul acestui

⁵⁸ Publicată în M. Of., nr. 350 din 13 iunie 2013.

⁵⁹ Î.C.C.J., Decizia nr. 1385 din 14 aprilie 2008, secția penală.

⁶⁰ Î.C.C.J., Decizia nr. 367 din 3 februarie 2009, secția penală.

⁶¹ Î.C.C.J., Decizia nr. 2203 din 3 iun. 2010, secția penală,

⁶² Î.C.C.J., Decizia nr. 1342 din 8 apr. 2010, secția penală.

⁶³ Î.C.C.J., Secțiunile Unite, publicată în M.Of., nr. 416 din 14 iunie 2011.

⁶⁴ Î.C.C.J., Secțiunile Unite, publicată în M. Of., nr. 350 din 19 mai 2011.

⁶⁵ Publicată în M. Of. nr. 514 din 14 august 2013.

capitol, au fost abordate următoarele: respectarea demnității umane- principiu fundamental al procesului penal; protejarea imaginii persoanei umane; demnitatea persoanei umane și mijloacele de probă; aspecte de noutate privind respectarea demnității persoanei umane cu referire la dispozițiile Legii nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal; consacarea de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului a unui drept la condiții de detenție conforme cu demnitatea persoanei umane; Normele Comitetului European pentru prevenirea torturii și tratamentelor sau pedepselor inumane și degradante; Regulile Europene pentru Penitenciare; dreptul la condiții de detenție conforme cu demnitatea persoanei umane în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului- cauze împotriva României; detenția persoanelor cu probleme de sănătate în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului- cauze împotriva României; relele tratamente aplicate persoanelor private de libertate în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului- cauze împotriva României; cadrul legal național; mecanismul național de prevenție a torturii în locurile de detenție; scopul contestatar al demnității persoanei umane și compatibilitatea pedepselor cu respectul demnității persoanei umane.

Cap. IX. Demnitatea persoanei umane în jurisprudența Curții Europene de Justiție

În capitolul IX am întreprins o cercetare detaliată a principalelor direcții de integrare ale conceptului demnității în dreptul comunitar, subliniind ideea că, de o manieră generală, a fost utilizat cu moderație. Acest trend se modifică începând din anul 2000, când Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, recurgând la concept, determină schimbarea acestei tendințe⁶⁶, acest lucru datorându-se valorii politice determinante a documentului și unei aplicări interpretative din ce în ce mai sistematice din partea avocaților generali⁶⁷. Începând din acest moment, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a dezvoltat un interes special pentru conceptul demnității persoanei umane, una din cauzele importante în evoluția sa în jurisprudența Curții fiind **cauza C-377/98, Olanda contra Parlamentului și Consiliului European**⁶⁸, instanța referindu-se în hotărâre la demnitatea umană nu în calitate de principiu sau valoare, ci în mod expres ca drept fundamental făcând parte din ansamblul principiilor generale pe care ea le

⁶⁶ Pe larg, F. Schorkopf, *Würde des Menschen, Persönlichkeits und Kommunikationsgrundrechte*, în lucrarea Dirk Ehlers, *Europäische Grundrechte und Grundfreiheiten*, De Gruyter Recht, Berlin, 2005, pp.410-443.

⁶⁷ C. Maubernard, *Le „droit fondamental à la dignité humaine” en droit communautaire: la brevetabilité du vivant à l’épreuve de la jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés Européennes*, R.T.D.H., nr. 54/2003, p.484.

⁶⁸ Cauza Olanda contra Parlamentului European și Consiliului, cauza C 377/98, &70, hotărâre din 9 octombrie 2001.

protejează în cadrul juridic comunitar, și arătând că: „Este rolul Curții de Justiție, în controlul conformității actelor instituțiilor cu principiile generale ale dreptului comunitar, să vegheze la respectarea dreptului fundamental la demnitate umană și la integritatea persoanei”. O altă cauză în care Curtea de Justiție de la Luxemburg dă o interpretare asemănătoare, calificând demnitatea ca drept fundamental este **cauza Omega Spielhallen** ⁶⁹, hotărâre în care Curtea a stabilit că dreptul comunitar nu trebuie să fie contrar unei limitări posibile „pentru motive de ordine publică” sau „când se aduce atingere demnității umane”. Acest lucru semnifică faptul că, în esență, conceptul de demnitate poate opera inclusiv ca o limită a dreptului comunitar. După cum s-a subliniat în literatura recentă, Curtea Europeană de Justiție pare să fi acceptat că demnitatea umană are o semnificație potențială diferită în mod semnificativ de la o țară la alta ⁷⁰, referindu-se în cauza menționată anterior la nivelul de protecție al demnității umane pe care constituția națională a înțeles să-l asigure pe teritoriul Republicii federale a Germaniei.

⁶⁹ Cauza Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH împotriva Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, cauza C. 36/02, C.J.C.E., hotărâre din 14 octombrie 2004.

⁷⁰ A se vedea C. McCrudden, *Human dignity in judicial interpretation of human rights*, The European Journal of International Law, vol. 19, 2008.